

SCHWEITZER GÁBOR

A „Pázmány”-tól az „Eötvös”-ig

Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945–1950)

Alig vitatható, hogy a budapesti tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara¹ legújabb kori történetének egyik legbonyolultabb korszakát – miként ezt az egyetem- és kartörténeti munkák is mutatják – a második világháborút követő esztendőkből élte.² Amíg az első évek polgári demokratikus reformjai döntően kedvezően változtatták meg a fakultás arculatát, addig a szocialista típusú jogászképzésre történő, ellentmondást nem tűrően végrehajtott áttérés túlnyomórészt negatív következményekkel járt. A felsőoktatásban bekövetkező „rendszerátalakítást” – jelképesen és egyfajta korszakhatárként – a budapesti tudományegyetem nevének a megváltoztatása jelzi, amennyiben az 1950. évi 35. törvényerejű rendelet az 1950/1951-es tanévtől kezdődően a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem nevét Eötvös Loránd Tudományegyetemre változtatta meg. Az alábbi áttekintésben ennek az 1945–1950 közötti mozgalmas időszaknak néhány fontos személyi, szervezeti és tartalmi változását mutatom be.

A koalíciós évek reformtörekvései (1945–1947)

Az országban még nem értek véget a harcok, amikor a Jog- és Államtudományi Kar 1945. március 2-án – három héttel a főváros felszabadu-

¹ Az 1945-ös felszabadulás idején a fakultás neve Jog- és Államtudományi Kar volt. A 206. 693/1948. VKM sz. rendelet értelmében a jog- és államtudományi karokat jog- és közigazgatás-tudományi karokká szervezték át. A tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetének szabályozása tárgyában kiadott 274/1950. (XI. 23.) MT sz. rendelettel összefüggésben ismét megváltozott az elnevezés, amennyiben a jog és közigazgatás-tudományi karok állam- és jogtudományi karokká alakultak át.

² *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970.* Főszerk.: SINKOVICS István. Szerk.: BALOGH Sándor–HORVÁTH Pál–SINKOVICS István–ERDEY-GRÚZ Tibor. Budapest, [1970]; HORVÁTH Pál (szerk.): *Az Állam- és*

lása után – rendkívüli ülést tartott. A zaklatott körülményeket mutatta, hogy a kari ülésen a közlekedési nehézségek miatt csak a pesti oldalon lakó nyilvános rendes tanárok – Szandtner Pál, Navratil Ákos, Moór Gyula, Baranyay Jusztin és Sárffy Andor – jelentek meg. A kar további tizenegy tagja kimentette magát.³ Az ülésen Szandtner Pál, a kar dékánja bejelentette: miután az Egyetemi Tanács lemondott, a kar „sürgős és hasznát nem tűrő érdeke”, hogy megejtse a dékánválasztást, továbbá megválassza rektorválasztó elektorokat is. A kari ülés jelen lévő tagjai, tekintettel a rendkívüli viszonyokra, „közfelkiáltással” Szandtner dékánná, Moórt pedig prodeákánná választották. A lassanként újrainduló oktatás kapcsán Szandtner dékán az április 12-i ülésen arra buzdította a kar tagjait, hogy a viszonyok ellenére se csüggedjenek, hanem a Gondviselés segítségével bízva végezzék a haza és az alma mater „jobb jövője” érdekében a reájuk váró „igen sok és igen nagy” teendőket.⁴

Személyi változások az oktatói karban

A személyi változások több vonatkozásban is jelentkeztek. Mindenekelőtt végre kellett hajtani az igazolási eljárásokat, de számolni kellett a professzori kar „előregedéséből” fakadó következményekkel is. Ugyanakkor a tanulmányi és vizsgarendet érintő reformintézkedéseknek is volt személyi vetületük, miként a sikeres magántanári habilitációk is az oktatói kar részleges bővüléséhez vezettek.

Az igazolási eljárásokról – egyelőre még általánosságban – Nizsalovszky Endre szólt az április 12-i kari ülésen.⁵ Az egyetemi szinten is felállított igazolóbizottságoknak az volt a feladata, hogy a 15/1945 ME sz. rendelet szellemében kiderítse és minősítse az eljárás alá vont személyek 1939. szeptember elseje utáni politikai magatartását, és amennyiben a vizsgálat a „magyar nép érdekeinek a megsértését” bizonyítottnak látta, meghozza az esetleges szankciókat.⁶ Az igazolási eljárás alá vont pro-

Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében. Budapest, 1985; SZÖGI László (szerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002.* Budapest, 2003.

³ ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei (a továbbiakban: ELTE). Az 1945. március 2-i III. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. 44. k. Nem jelenhetett meg az ülésen a professzorok közül Eckhart Ferenc, Navratil Ákos, Kolosváry Bálint, Kenéz Béla, Gajzágó László, Heller Erik, Tomcsányi Móricz, Kuncz Ödön, Nizsalovszky Endre, valamint az ismeretlen helyre távozó Balás Károly, illetve a vidéken tartózkodó Magyar Zoltán.

⁴ Az 1945. április 12-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 44. k.

⁵ Az 1945. április 12-i IV. rendes ülés jegyzőkönyve. Uo.

⁶ N. SZABÓ József: Tisztogatások a magyar felsőoktatásban (1945–1946). *Magyar Tudomány*, 1999/8. 979–982.

fesszorok közül Tomcsányi Móriczot – a felsőház egykori tagját – nyugállományba helyezték;⁷ Balás Károlyt – az 1939 utáni kormánypárt, a Magyar Élet Pártja képviselőjét, több, fasisztának minősített munka szerzőjét – pedig távollétében marasztalták el.⁸ Az 1945. március 24-én elhunyt Magyar Zoltánnal szemben az Egyetemi Tanács által elrendelt fegyelmi eljárás elmarasztaló ítélete lényegében okafogyottá vált.⁹ A magántanárok közül Buday Gyulát állásvesztésre ítélték,¹⁰ míg Kiss István, a Magyar Zoltán által vezetett s megszűnésre ítélt Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet tanügyi titkára esetében – miután saját kijelentése szerint a Nyilaskeresztes Párt tagja volt – az állásából való felfüggesztésére tettek indítványt.¹¹

Az igazolási eljárásoktól függetlenül fel kellett készülni az életkoruk folytán belátható időn belül nyugalomba vonuló nyilvános rendes tanárok utódlásáról is. A nyugdíjazás 1945-ben három professzort érintett: Kenéz Bélát, Navratil Ákost és Kolosváry Bálintot. A hetvenegy éves Kenéz professzor súlyosbodó betegsége miatt ekkoriban már részt sem vett az oktatásban, míg a hetvenedik életévüket betöltő Navratil és Kolosváry professzorok szolgálatban való visszatartása miatt a kar kérelemmel fordult a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz (VKM).¹² A súlyosan beteg Kenéz Béla 1946. április 1-jén elhunyt,¹³ míg Kolosváry Bálint és Navratil Ákos két alkalommal is kapott hosszabbítást a főhatóságtól.¹⁴

A megüresedő tanszékek betöltése ebben az időszakban még lényegében az egyetemi autonómia figyelembevételével valósult meg.¹⁵ Általában meghívás, nem pedig a nehezkesebb pályázat kiírása útján. Ám miként a múltban, úgy ezekben az években is előfordult, hogy a professzori állás betöltését összekapcsolták az üresedésben lévő tanszék átszervezésével. Arra is akadt példa, hogy egy-egy professzori kinevezés előmozdítása érdekében megkettőzték az adott tudományos diszciplína oktatását. A tanszékátszervezések persze éppenséggel a megkettőzött oktatási

⁷ Az 1945. augusztus 1-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve. (910/1945-46. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

⁸ Az 1945. szeptember 26-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (1264/1945-46. d. sz.) ELTE Levéltár 45. k.

⁹ Az 1945. május 30-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 44. k.

¹⁰ Az 1945. augusztus 28-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. (1018/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

¹¹ Az 1945. augusztus 1-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve. (563/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

¹² Az 1945. május 9-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. (436/1944-45. d. sz., továbbá 401/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

¹³ Az 1946. április 10-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 45. k.

¹⁴ Az 1947. június 25-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve. (1556/1946-47. d. sz., továbbá 1553/1946-47. d. sz.) ELTE Levéltár 46. k.

¹⁵ Rácz Kálmán: Az egyetemi autonómia Magyarországon 1848 és 1945 között. *Múltunk*, 2010/1. 62–82.

struktúra felszámolására is irányulhattak. Az üresedésben lévő vagy újonnan szervezett, esetleg átszervezett tanszékek betöltéséhez természetesen meg kellett szerezni a VKM jóváhagyását is. Egyes kinevezések előmozdítása érdekében a jelölt szakmai kvalitásain kívül célszerűnek tűnt a politikai feddhetetlenséget is kiemelni.

Tomcsányi Móríc I. számú közjogi és közigazgatási jogi tanszékét – a kiküldött bizottság indítványára – magyar közjogi tanszékké szervezték át. Élére 1945 nyarán Molnár Kálmánt, a pécsi tudományegyetem professzorát – a jelölés idején az ideiglenes nemzetgyűlés tagját – javasolták. (Molnár professzor egyébként csak az 1946/1947-es tanévben kezdhetette meg Budapesten az oktatást, addig Sárffy Andor helyettesítette.)¹⁶ A kandidáló bizottság – a közismerten legitimista beállítottságú, ám antifasiszta múltú – Molnár professzor mellett a következő szakmai, politikai érvekre is hivatkozott: „A történeti alapokhoz való ragaszkodás mellett a tiszta demokratikus meggyőződés, a parlamentarizmus hő szeretete, a liberalizmus nagyfokú megbecsülése jellemezte Molnár tudományos munkásságát.”¹⁷ A Magyar Zoltán halálával megüresedő I. számú magyar közigazgatási és pénzügyi jogi tanszéket 1945 nyarán Mártonffy Károly műegyetemi tanár meghívásával töltötték be.¹⁸ Az 1945 őszi átszervezés útján felállított összehasonlító magánjogi és nemzetközi magánjogi tanszék élére Szász István kolozsvári professzort, ugyanakkor Balás Károly II. számú közgazdaságtan és pénzügytan tanszékére Varga Istvánt, a Magyar Gazdaságkutató Intézet vezetőjét javasolták.¹⁹ A Kenéz Béla halálával megüresedett statisztikai tanszékre pedig 1946 nyarán Lakó Dezső műegyetemi tanárt hívta meg a kar.²⁰ Ugyanakkor 1947 őszi Szász István, az összehasonlító magánjogi és nemzetközi magánjogi tanszék professzora megörökölte Kolosváry Bálint I. számú magyar magánjogi tanszékét.²¹ Ezek az átszervezések és mozgások nemcsak a dinamizmust, hanem a stabilitás hiányát is érzékeltetik. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy egyes – különösen a megkettőződött – tanszékek legitimitása sokkal inkább az adott professzor személyétől, mintsem az általa oktatott diszciplinától függött.

Az oktatásban részt vevők köre az egyetemi magántanári képesítés megszerzése révén a *venia legendi*, azaz az előadástartás jogát elnyerő

¹⁶ 1945. augusztus 28-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. (910/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

¹⁷ Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 10. doboz. (1086/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár.

¹⁸ 1945. augusztus 28-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. (545/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

¹⁹ Az 1945. szeptember 26-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (1264/2945-46. d. sz.) ELTE Levéltár 45. k.

²⁰ Az 1946. július 5-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve. (2655/1945-46. d. sz.) Uo.

²¹ Az 1947. szeptember 10-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (1840/1946-47. d. sz.) ELTE Levéltár 47. k.

személyekkel is bővült. A koalíciós években feltűnő mértékben gyarapodott a magántanárok létszáma a jogi karon. Az *Egyetemi Almanach-ban* által az 1947/1948-as tanévben felsorolt harmincnyolc egyetemi magántanár közül huszonketten 1945 után habilitáltak. A pesti jogi fakultásra is nyilvánvalóan érvényes az a megállapítás, hogy a habilitációt megszerzők között ebben az időszakban tekintélyes volt azoknak a száma, akik 1945 előtt politikai vagy származási okoknál fogva meg sem kísérelték az egyetemi magántanári cím megszerzését.²² A korábbiakban hosszú ideig is elnyúló eljárások lényegesen lerövidültek. A magántanári cím megszerzését továbbra is a VKM-nek kellett megerősítenie; ennek elmaradására csak kivételesen került sor.²³

A hátrányos megkülönböztetés felszámolása

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány magától értetődően szüntette meg az egyetemi és a főiskolai felvétellel kapcsolatos hátrányos megkülönböztetéseket. Ezek a diszkriminatív rendelkezések korábban egyrészt a női hallgatókat zárták ki, illetve korlátozták a számukat, másrészt viszont a zsidó vagy zsidó származású hallgatók felvételének szabtak határt.

A női hallgatók felvételét illetően a budapesti jogi fakultás a két világháború között elutasítóan foglalt állást. Kivételt az 1938-at követő években kizárólag azoknál tettek, akik külföldön (Csehszlovákiában vagy Romániában) megkezdett jogi tanulmányaikat kívánták Budapesten folytatni. A kar 1945. május 30-án a VKM kívánságára – a nők egyenjogúságát deklaráló 6660/1945. ME sz. rendelet megalkotása előtt – ismételten napirendre tűzte a kérdés megvitatását. A napirendi pont előadója, Nizsalovszky Endre mindenekelőtt ismertette a nők jogi tanulmányaira vonatkozó korábbi, 1923/1924-es tanévben elfogadott kari határozatot, illetve a felsőoktatásban, valamint a gyakorlatban azóta bekövetkezett változásokat. Véleménye szerint a karnak a következő állásponthoz kellene képviselnie: noha a tanulás szabadságának a biztosítása miatt indokoltnak látszik a jogi karok korlátozás nélküli megnyitása a nők előtt, ezt az intézkedést a jogi oktatás reformja, valamint annak megállapítása előtt, hogy a jogi képezéssel rendelkező nők milyen foglalko-

²² Biró Judit: *Magántanárok a pesti tudományegyetemen, 1848–1952*. Budapest, 1990. 111.

²³ A VKM 1950-ben arra hivatkozva tagadta meg a magánjog és a pénzügyi jog határkérdései témaköréből habilitált Vági József magántanári képzésének megerősítését, hogy a magántanári intézmény önmagában vita tárgyát képezi. (Az 1950. március 22-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár (2040/1949/50. d. sz.). 49. d.)

zási ágakban helyezkedhetnek el, „el nem hallgatható aggodalommal” fogadná a fakultás. Azt viszont kívánatosnak tartanák, hogy a kereskedelmi középiskolákban a jog oktatására képesítő oklevelet szerző nők számára tegyék kötelezővé a jogi karon bizonyos órák elvégzését, miként a kar „aggodalom nélkül fogadná” azoknak a nőknek a beiratkozását, akiknek közszolgálati alkalmazása „az átlagot lényegesen meghaladó szorgalom és előmenetel esetére” eleve biztosítva volna.²⁴ A napirendi ponthoz hozzászóló professzorok meglehetősen eltérő véleményeket fogalmaztak meg. Moór Gyula ellenezte a nők bebocsátását a jogi karokra, mert bizonyos életpályákon – például a bíróin és az ügyészin – nem látná őket szívesen. Kolosváry Bálint véleménye szerint a nőknek „sem lelki, sem fizikai adottságai” nem alkalmasak arra, hogy jogi pályán helyezkedjenek el. Három professzor azonban – Sárffy Andor, Marton Géza és Heller Erik – helyeselte a nők bebocsátását a jogi karokra. Marton Géza azzal érvelt, hogy a nők távoltartása esetén a kart „vaskalapossággal” lehetne megvédeni, Heller Erik viszont azért helyeselte a nők felvételét, mert ez a felfogás felel meg a koráramlatnak.²⁵ Nizsalovszky Endre – érdekes módon – nem a támogató, hanem az elutasító hozzászólások hatására módosította előterjesztését. Javaslatát szerint a karnak ki kellene hagynia a felterjesztésből az elvi helyeslést, s addig ne is foglaljanak állást, amíg nem derül ki, melyek lesznek azok az életpályák, amelyek betöltésére a nőket a jogi karokon végzett tanulmányok képesíteni fogják. Ennek megfelelően a kar Nizsalovszky javaslatát a következő kiegészítésekkel fogadta el: a karnak egyrészt az a meggyőződése, hogy a jogi képesítéshez kötött hivatások között nagy számban vannak olyanok, amelyek betöltésére a nők „lelki alkatuknál” fogva nem alkalmasak, másrészt pedig az alapkérdésben történő érdemleges állásfoglalás előtt azoknak az igazgatási ágazatoknak a megállapítását kéri a kormánytól, amelyekben nőket kíván alkalmazni.²⁶ A kari állásfoglalás a progresszív vélemények ellenére meglehetősen maradi volt ebben a kérdésben. A kormányzat mindazonáltal megnyitotta a kapukat a budapesti jogi fakultásra jelentkező nők előtt.

Az esti munkástanfolyam felállítása

Elsődlegesen a szociális helyzetből fakadó hátrányok kiküszöbölését, másodlagosan azonban a közigazgatás személyi állományának a megú-

²⁴ Az 1945. május 30-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. (506/1944-45. d. sz.) ELTE Levéltár 44. k.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

jítását és megbízható személyekkel való feltöltését célozta az, hogy az Országos Szakszervezeti Tanács kezdeményezésére a 42. 440/1945. VKM sz. rendelet szerint kétéves esti munkástanfolyamot és munkásszemináriumot kellett szervezni. A tanfolyam két évig működött Hébelt Ede, egykori eperjesi jogakadémiai tanár vezetésével, s ez idő alatt az Országos Szakszervezeti Tanács ajánlásával beiratkozott mintegy ezer hallgató közül megközelítőleg háromszáz szerzett képesítést. Lényegében ez az esti munkástanfolyam tekinthető az 1947/1948-as tanévtől felállított esti tagozat közvetlen előzményének is. A munkástanfolyam elvégzését igazoló bizonyítvánnyal rendelkezőket a 6760/1947. ME sz. rendelet értelmében minden olyan állásra alkalmazni lehetett, amelyhez jogi vagy államtudományi doktori oklevél megszerzése volt szükséges. Aki pedig a munkástanfolyam első évét sikeresen, a második évet legalább jó eredménnyel fejezte be, az egyetemi tanórák hallgatása nélkül, csupán az esti munkásszeminárium keretében szervezett „megbeszélő óráin” való részvétel után alapvizsgákra bocsátható, és leteheti a jog- és államtudományi doktorátus megszerzéséhez szükséges szigorlatokat.²⁷ Az esti munkástanfolyam oktatói között olyan személyek is voltak, mint Beér János, a főváros tiszti főügyésze, továbbá Szabó Imre, az igazságügyi minisztérium főosztályvezetője, akik az 1948/1949-es tanévben megkezdődő nagyarányú politikai és személyi átrendeződés után meghatározó szerephez jutottak a fakultáson.

A jogi oktatás reformja (1946)

A jogi karokon folyó oktatás reformjáról a jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendjének a módosításáról szóló 60. 000/1946. VKM sz. rendelet gondoskodott. A leglényegesebb változás itt az volt, hogy az addigi ajánlott órarend helyett bevezették a kötelező, tanévekre bontott órarendet. Az oktatás gerincét az általában heti öt – esetenként három – órában tartott főkollégiumok, a főkollégiumok mellé rendelt úgynevezett megbeszélő órák (konzervatórium), továbbá a harmadik és a negyedik tanév folyamán felvehető kiskollégiumok (speciális kollégiumok), gyakorlati jellegű mellékkollégiumok, valamint szemináriumok és a gyakorlatok (repetitórium, praktikum stb.) jelentették. A reform átmenetileg egységesítette a jog- és államtudományi képzést, megszüntetve azt a helyzetet, hogy az úgynevezett *bifurkáció*

²⁷ Vigh József: *A jogászképzés tizenegy éve (1945–1956) a statisztikai adatok tükrében*. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1958. 19.

révén a felsőbb évfolyamokon kettéágazott a jogtudományi és az államtudományi képzés, illetve képesítés.²⁸ Az oktatási reform megvalósítása ugyanakkor arra is alkalmat adott a kormányzatnak, hogy (az egyetemi autonómia sérelmével) közvetlenül is érvényesítse oktatáspolitikai elgondolásait. Nagy Ferenc miniszterelnök 1946 őszén Keresztury Dezső kultuszminiszteren keresztül a kar tudomására hozta: kívánatosnak tartaná, ha a béke-előkészítés érdekében meghirdetnének bizonyos kiskollégiumokat. Ezek keretében mindenekelőtt a szomszédos államok, elsősorban a Szovjetunió jogintézményeiről, valamint a magyarországi kisebbségek tételes jogairól szóló előadások meghirdetését emelte ki a kormányzat.²⁹ Az ügy sürgősségére való tekintettel a kari ülést megelőző napokban háromfős bizottság – Eckhart Ferenc (dékán), valamint Moór Gyula és Mártonffy Károly – készítette elő a kiskollégiumok tematikájáról szóló felterjesztést. Ezt a kar utólagos hozzájárulásának a reményében még a kari ülés előtt elküldték a kultuszminiszternek. A kar a dékán bejelentéseit és intézkedéseit utólag jóvá is hagyta. Ennek megfelelően az 1946/47-es tanév I. félévében tizenhat kiskollégiumot hirdettek meg, köztük a Szovjetunió jogviszonyai (Névai László), Románia jogviszonyai (Ujlaki Miklós), a cseh és szlovák jog (Bernolák Jenő), Jugoszlávia joga (Ujlaki Miklós), Ausztria joga (Glückstahl Andor), a hazai kisebbségek jogviszonyai (Oszwald György), valamint az Egyesült Nemzetek (Gajzágó László) című kurzust is. A tárgyak oktatására belső és külső előadókat kértek fel. Néhány hónappal később már az igazságügyi minisztérium kérte a kartól, hogy a kiskollégiumok kínálatát bővítse az igazságügyi közigazgatás témakörével. Meg is nevezte a kiskollégium tartására felkérendő előadót: Móra Mihály egyetemi magántanárt. Az igazságügyi minisztérium egyúttal jelezte, hogy az ügyvédség jogintézményéről szóló kiskollégium meghirdetését is kívánatosnak tartaná.³⁰ Mindezek arra mutattak, hogy a kultuskormányzat az oktatandó új tárgyak beiktatásával, illetve az azokat oktatók esetenkénti beajánlásával a jogi oktatás arculatának részleges megváltoztatására törekedett. Ezek az eredendően kívülről érkező impulzusok az 1948/1949-es tanévtől felerősödtek.

²⁸ MEZEY Barna: Nagyszombattól Budapestig. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara (1667–2002). In: TAKÁCS Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal-beszélgetések*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2003. 174–178.

²⁹ Az 1946. szeptember 26-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (100/1946-47. d. sz.) ELTE Levéltár 46. k.

³⁰ Az 1946. december 18-i III. rendes ülés jegyzőkönyve. (390/1946-47. d. sz.) Uo. 46. k.

Áttérés a szocialista jogászképzésre. Az első évek (1948–1950)

Az 1948. évi oktatási reform

A jogászképzés 1946-os reformja nem nyugvópont, hanem kiindulópont volt – s ez érthető is az országban végbemenő politikai, gazdasági és társadalmi átrendeződések folytán. A jogászképzésnek szükségszerűen és folyamatosan követnie kellett a változásokat. A problémát nem is a jogászképzés tematikus megújítása jelentette, hanem sokkal inkább az, hogy a változás ürügyén kívülről erőltetett és méltatlan módon végrehajtott személycserék sorozata is végbement a fakultáson. Az újabb reform előkészületei természetesen nem érték készületlenül a kart, s az 1948. április 21-i kari ülésen Eckhart Ferenc prodékán bejelentette: „illetékes tényezőktől” szerzett értesülések szerint a jog- és államtudományi kar tanulmányi és vizsgarendje „a nem távoli jövőben” módosulni fog.³¹

A jogászképzés reformjával a szaksajtó is foglalkozott. A *Jogtudományi Közlöny* 1948. május 20-i számában látott napvilágot Beér János és Szabó Imre közös cikke a küszöbönálló változások irányairól. A szerzők hangsúlyozták, hogy ezúttal elsősorban nem a régi szellemű, „elavult” jogi oktatás megreformálása kerül napirendre, hanem a népi demokrácia társadalmi követelményeire alapított oktatási rendszer kiépítése. A jogi oktatás középpontjában eddig – írták –, a magántulajdonnak „a kapitalista világszemlélet képére formált jogintézménye helyezkedett el”. A jogászképzés a „jogászatot” öncélúvá tette, és a kapitalista rendszer biztosítására a jogot annak társadalmi vonatkoztatásaitól elkülönítve, mint belsőleg zárt rendszert tárgyalta. A jogászi gondolkodás motorjának az elkövetkező időszakban azonban a társadalomtudományi és a gazdasági ismereteknek kell lenniük. A tudományos ismeretek átadása mellett fontos követelmény, hogy az elmélet „nőjön össze” a gyakorlattal, a valós adottságok megismerésével. A szerzőpáros a továbbiakban felvetette a jogászi és a közigazgatási képzés éppenséggel az 1946-os reform által megszüntetett szétválasztásának visszaállítását a harmadik évfolyamtól. Meglátásuk szerint ezt az alapos elméleti képzés szükségességének felismerése teszi indokolttá. A szerzők a továbbiakban a tanulmányi és vizsgarend kérdéseivel foglalkoztak. Tételes javaslatokat tettek a jogi oktatásban, valamint a közigazgatási képzésben oktatandó tárgyakra (például munkajog, szövetkezeti jog, az államosított üzemek jogviszonyai, illetve gazdasági földrajz, a haladó országok közigazgatásának ismertetése, a közigazgatás szervezése stb.). Egyúttal meg-

³¹ Az 1948. április 21-i VII. rendes kari ülés jegyzőkönyve. (1665/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 47. k.

nevezték azoknak a tárgyaknak a körét is, amelyek oktatását az eddiginél szűkebb keretek között kell előadni (például római jog, egyházjog). A vizsgarendszer átalakítását illetően felvetették, hogy az alaptárgyakból szigorlatot, a melléktárgyakból viszont kollokviumot tegyenek le a hallgatók. A doktori fokozat megszerzésének eddigi rendszerét annyiban változtatták volna meg, hogy a doktori értekezés (disszertáció) megírása előtt a jelölt legalább egy esztendeig dolgozzon valamelyik szeminárium munkájában, ennek tárgyköréből készítse el disszertációját, majd tegye le a doktori szigorlatot. Az oktatói kart illetően pedig kiemelték, hogy a megváltozó oktatási és tudományos szempontok szükségessé teszi a tanársegédi intézmény bevezetését, valamint a rendkívüli és magántanári intézmény revízióját.³² Ezt a cikket autentikus személyek írták, igen pontosan előrevetítve a jogászképzésben bekövetkezett változások fő irányát.

A jogi oktatás várható reformjával összefüggésben a jogi kar bizottságot állított fel, hogy összegyűjtse az észrevételeket és a javaslatokat. Arról is döntöttek, hogy amennyiben a VKM hivatalosan kikérné a kar véleményét, akkor a kari ülés elé terjesztik a Mártonffy Károly által összeállítandó javaslatokat.³³ A VKM június legelején valóban fel is szólította a kart, hogy javaslatait, illetve tervezetét mielőbb terjessze elő. Ennek nyomán a kari bizottság is megkezdte az érdemi munkát. Az ennek eredményeként megszületett tervezetet pedig az 1948. augusztus 25-i kari ülésen vitatták meg. Eckhart Ferenc prodékán előljáróban arról számolt be, hogy a kultuszminiszter ankétot tartott, és tájékoztatta a jog- és államtudományi karok képviselőit a reform szükségességéről, valamint a legfontosabb elveiről. Miután az ankéton Marton Géza képviselte a pesti fakultást, ő adott felvilágosítást az ott elhangzottakról. A jegyzőkönyv lakonikus tömörséggel csak annyit örökített meg Marton professzor beszámolójából, hogy miután a kultuszminiszter szerint az 1946. évi reform nem váltotta be a hozzá fűzött várankozásokat, szükségessé vált a tanulmányi és vizsgarend olyan átalakítása, „amely mellett a hiányok pótoltnak s a hibák korrigáltnak”.³⁴ Az oktatási reform kérdéseivel foglalkozó kari bizottság kompromisszum eredményeként megszületett álláspontját Varga István professzor ismertette. A tanulmányi és vizsgarenddel kapcsolatos tárgyalások egyik legfontosabb kér-

³² BEÉR János–SZABÓ Imre: A jogi felsőoktatás újjáalakításának kérdéséhez. *Jogtudományi Közlöny*, 1948. május 20. 98–101. A lap későbbi hónapokban is sok cikket közölt a jogászképzés reformjáról.

³³ Az 1948. június 23-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. (1213/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 47. k.

³⁴ Az 1948. augusztus 25.-i IX. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. Uo. 47. k.

déseként a bifurkáció esetleges visszaállítást nevezte meg. A bizottság azt az álláspontot képviselte, hogy a jogi és a közigazgatási képzés a negyedik évben ismét váljon szét, s ennek megfelelően alakuljon a tanulmányi és vizsgarend is. Javaslatuk szerint mind a jogi, mind pedig a közigazgatási szak új kollégiumokkal bővülne, ezen túlmenően pedig a kollégiumok száma és sorrendje is változna. Addig a főkollégiumok heti óraszámát öt volt, s bizonyos kollégiumokat (magánjog, közgazdaságtan, közigazgatási és pénzügyi jog) két éven keresztül oktattak, félévenként öt-öt órában. A javaslat szerint a kollégiumok heti óraszámát négyre, egyes esetekben azonban háromra csökkenne (például a magyar alkotmányjog, az egyházi jog esetében). Új főkollégiumok is megjelentek a tervezetben (például a társadalomtan, a munkajog, a gazdaságpolitika, az eljárási jogok, a polgári és büntetőeljárás kiegészülve a végrehajtási eljárással). A tanterv számos további kötelező kollégiummal is bővülne, amitől az oktatás fejlődése várható (például a jogtudományi szakon bevezetnék a gazdaságtörténet, az általános jogtörténet, valamint a büntetőjog általános elvei és a szomszéd országok jogrendszere című kollégiumot, míg a közigazgatási szakon felvetették például a magyar közigazgatási jog szakágazatai, továbbá a Magyarország gazdasági és közigazgatási statisztikája című kollégium bevezetését). A hallgatóknak a II. évfolyamtól kezdődően kötelezően részt kellene venniük a szemináriumi munkában is. A tanmenettel összefüggésben a vizsgarend is tartalmaz új elemeket. Az eddigi vizsgarend szerint az első három év végén a hallgatók letették az alapvizsgákat, majd az abszolutórium megszerzése után a szigorlatokat, amelyek révén elnyerték a doktori oklevelet. A hallgatóknak ezentúl minden tanév végén szigorlatot kellene tenniük az általuk hallgatott főkollégiumokból, míg a kötelező tananyagon belül hallgatott további tárgyakból kollokválniuk kellene. A szigorlatok után mindkét szak hallgatói doktori szigorlatot tehetnek.

A kari bizottság tervezetéhez rövidebb-hosszabb hozzászólások érkeztek. Szandtner Pál és Molnár Kálmán egy-egy kollégium óraszámát szeretne volna heti háromról négyre felemelni. Gajzágó László szerint viszont „mostohán” bánt el a tervezet a nemzetközi joggal, egyebek mellett amiatt, mert a nemzetközi jog tanítása a jogtudományi szakon a negyedik évfolyamra került át, a közigazgatási szakon pedig teljesen mellőzték. Az eljárásjogok összevonására tett javaslatot a legközvetlenebbül érintett professzorok – Sárfy Andor és Heller Erik – egyaránt bírálták. A legátfogóbb és legrészletesebb kritikát Kuncz Ödön fogalmazta meg. A szigorlati és kollokviumi rendre való áttéréssel és bizonyos új tárgyak beépítésével egyetértett, de szükségesnek tartotta a tantárgyak helyes

csoportosítását, miként a szigorlatok és a doktorátus szabályozását „átgondolt, határozott, de nem túlságosan szigorú” keretek között.³⁵ A tantárgyak csoportosítása kapcsán legfőképpen a szorosan vett jogi és nem jogi tárgyak – ideértve a közigazgatási stúdiumokat is – közötti aránytalanságok kiküszöbölésére hívta fel a figyelmet. Feltűnőnek tartotta a történeti, a gazdasági és a közigazgatási stúdiumok „túltengését”, miközben a szorosan vett jogi tárgyak közül hiányzik a gazdasági jog, a gazdasági büntetőjog, a rendészet, a devizajog, a szövetkezeti jog stb. oktatása, ugyanakkor a tervezet a klasszikus jogi tárgyak közül többnek leszállítja az óraszámát (például az egyházi jogét, a közjog/alkotmányjogét, a nemzetközi köz- és magánjogét). A büntetőjog általános elvei nem is jelennek meg önálló stúdiumként – kifogásolta –, a bűnvádi eljárás pedig beolvad az eljárási jogba.³⁶ A kari bizottság tanulmányi és vizsgarendre vonatkozó javaslatát végül némi korrekcióval, de a Varga István által felvezetett alapelvek és főirányok mentén fogadták el.

A kari professzorok a jogászképzés reformja kapcsán végül is olyan álláspontra helyezkedtek, amely részben megfelelt a kibontakozó „új irányvonalnak”. A reformok részleges támogatása azonban semmire nem jelentett garanciát. Arra ugyanis nyilvánvalóan nem gondoltak, hogy a kari ülés résztvevőinek túlnyomó többsége két év múlva már nem lesz a kar kötelékében. Ez vélhetően azzal is összefüggött, hogy a jogászképzés – általában pedig a felsőoktatás – reformjának a háttérben folytatott előkészületeiről aligha lehettek információik. A Magyar Kommunista Pártnak a jogi és közigazgatási karok reformjával kapcsolatos elképzelései vélhetően nem is kerültek teljes egészükben nyilvánosságra. A reform indokaként arra hivatkoztak – miként ez Beér János és Szabó Imre korábban idézett cikkében is olvasható –, hogy a jogászképzésnek a magánjogra alapozott szerkezetét meg kell változtatni, és a jogászképzést „az új társadalmi szükségletekhez” kell hozzáigazítani. Ennek megfelelően a bifurkáció szükségességéből kiinduló képzésnek a társadalmi és a gazdasági ismereteket kell a középpontba állítania. A tervezet részletesen foglalkozott az új tanulmányi renddel, gondosan megnevezve a jogi és a közigazgatási képzésben oktandó tárgyakat.³⁷ A reformlépések „politikai és szervezési” problémái kapcsán tért ki az elaborátum a „reakciós és teljesen tudománytalan”

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Idézi BORSODI Csaba: Az egyetem a XX. század második felében 1945–2002. In: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*. I. m. 316.

tanárok eltávolítására, és helyettük a „végső megoldásig” megbízott előadók alkalmazására. A budapesti jogi karról feltétlenül eltávolítandó tanárok között nevezték meg Moór Gyulát (helyére Szabó Imre kerülne), Kuncz Ödönt (a helyét Nagy Miklóst foglalná el), Molnár Kálmánt (őt Beér János váltaná fel), miközben Szandtner Pál tanszékét megszüntetendőnek tartották.³⁸ Mindezek alapján világosan körvonalazódott, hogy a jogászképzés reformja súlyos személyi konzekvenciákat von maga után.

A jogászképzés reformjáról az 1948. október 16-án kelt 206. 693/1948. VKM sz. rendelet gondoskodott. A rendelet mindenekelőtt jog- és közigazgatás-tudományi karokká szervezte át a jog- és államtudományi karokat. (A reform keretében megszüntetett József Nádor Műegyetem közigazgatási szakának hallgatói a budapesti tudományegyetem jog- és közigazgatás-tudományi karán folytathatták tanulmányaikat. Az első évben több mint négyszáz egykori műegyetemista iratkozott be a jogi karra.) A bifurkáció elvének visszaállításával a IV. évfolyamban kettévált a képzés külön jogtudományi és külön közigazgatás-tudományi ágazatra. A képzés struktúráját, súlypontjait – lényegében az előzőekben felvázolt irányok mentén – változtatták meg. A kötelező főkéllégiumok között találjuk például a szociológia,³⁹ a gazdálkodás alapelemei, az általános állam- és jogelmélet, a közgazdaságtan, a munkajog, valamint a pénzügyi jog tárgyakat. A jogtudományi képzést választó negyedéves hallgatók kötelező főkéllégiumként hallgattak például gazdasági jogot, egységesített eljárási jogokat, összehasonlító jogot (különös tekintettel a szomszédos államok jogára) és egyházjogot. A közigazgatási képzésre jelentkező negyedéves hallgatók pedig kötelező főkéllégium keretében tanulhatták meg például a magyar közigazgatási jog szakigazgatási ágazatait, Magyarország gazdasági és közigazgatási statisztikáját, a gazdasági joggal összefüggésben a szövetkezeti jogot, valamint az összehasonlító közigazgatási jogon belül a szomszéd államok közigazgatását. Az I–III. tanévben felveendő kötelező főkéllégiumok óraszámát alkalmanként heti kettő (például gazdaságtörténet), gyakrabban azonban heti három, illetve heti négy órában állapították meg. A tanügyi reform a már ismertetett módon újrászabályozta a szigorlati és a kollokviumi rendet is.

³⁸ Uo. 317.

³⁹ A VKM már 1947-ben kezdeményezte, hogy a jogi fakultáson önálló szociológiai tanszéket állítsanak fel, de ezt a törekvést akkor a kar megakadályozta. Lásd ELTE. Az 1947. szeptember 10-i I. rendes ülés jegyzőkönyvét (1840/1946-47. d. sz.). 47. k.; ELTE Levéltár. 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 14. d. (1785/1946-47. d. sz.)

Az 1948-as oktatási reform mélyreható változásokat indított útjukra a jogászképzésben.⁴⁰ Lényegesen átalakult a struktúrája, amelynek egyik legszembetűnőbb bizonyítéka a társadalmi-gazdasági megalapozású marxista felfogás megjelenése, majd eluralkodása volt. Ennek jegyében rendelte el 1949 őszén a kultuszminiszter a IV. évfolyam hallgatói számára *A Szovjetunió Kommunista (Bolshevik) Pártja története* című kollegium hallgatását, ami alól senki sem kaphatott felmentést.⁴¹ A professzori (és magántanári) karból pedig kezdték ki-, illetve háttérbe szorítani a régi világ megtestesítőit; a helyüket többnyire már marxista szemléletű oktatók foglalták el. A népi demokrácia építését szolgáló tanulmányi rend és követelményrendszer ugyanakkor a hallgatók túlterheléséhez vezetett, ami hamarosan ürügyet szolgáltatott a VKM Egyetemi Főosztályának – természetesen nem csak a jogászképzés visszaesszéi miatti – megbélyegzésére, egyúttal jogalapot teremtett a jogászképzés felülről végrehajtott újabb reformjához is.⁴²

Őrségváltás a professzori (oktatói) karban

A professzori – általában pedig az oktatói – karon belüli nagyarányú tisztogatást hajtottak végre, s egyben új tanerőket vontak be a jogászképzés strukturális átalakítása idején, 1948 és 1950 között. A hagyományos tárgyakat is jobbára új tanárok oktatták, az újonnan bevezetett tárgyakat még inkább. A több lépésben bekövetkezett változások összesen tizenegy professzort érintettek, akiket – a Mindszenty-per másodrendű vádlottjaként elítélt Baranyay Jusztintól, valamint a hetvenedik életévét elérő Heller Erikől eltekintve – idő előtt nyugállományba helyeztek.⁴³

⁴⁰ A reformok kapcsán adták ki a 7870/1948. Korm. számú rendeletet az egyetemekre és főiskolákra felvehető hallgatók létszámának a megállapítása tárgyában. Ennek értelmében a kar a felvételi bizottság javaslata alapján döntött a felvétellel jelentkezőkről. A rendelet kimondta: a felvételi vizsgálaton a felvételekre jelentkezők általános műveltségi fokáról, demokratikus magatartásáról, valamint a tanulmányok elvégzésére való alkalmasságáról kell meggyőződni. A felvételi vizsgálat bevezetésének elsődleges célja a munkás- és parasztszármazású ifjúság felvételének a megkönnyítése volt (VIGH József: i. m. 27.), de nyilvánvalóan alkalmasnak bizonyult az „osztályidegenek” kiszűrésére is. Itt említem meg, hogy 1949-ben megszüntették a még működő egyházi jogakadémiákat és szűneltették a debreceni jogi kar működését, az oktatók egy részét a pesti jogi fakultáson helyezték el. Ekkor került a karra például Boleraczký Lóránd, Csizmadia Andor és Révész László is. (ELTE Levéltár Az 1949. augusztus 18-i X. rendkívüli ülés, valamint a szeptember 14-i I. rendes ülés jegyzőkönyvét. [2349/1949-50. d. sz.; 7/1949-50. d. sz.] 49. k.)

⁴¹ ELTE. Az 1949. november 16-i III. rendes ülés jegyzőkönyve. (1158/1948-49. d. sz.) Uo. 49. k.

⁴² A felsőoktatási politikát 1949–1953 közti időszakban jellemző „szektás dogmatizmus” kérdéséhez lásd LADÁNYI Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 18.

⁴³ Hetvenedik életévük betöltésekor nem nyugdíjazták automatikusan a tanárokat. Amikor Marton professzor 1950-ben elérte hetvenedik életévét, bejelentette nyugalmába vonulási szándékát, mire a kar a dékán javaslatára egyhangúan elhatározta: arra kéri a VKM-t, hogy tartsa meg a tényleges szolgáltatban

Az első nyugdíjazási hullámra 1948 őszén, a jogászképzés újabb, a korábbinál mélyrehatóbb átalakításának részeként került sor. A karról távozó professzorok közül érdemes néhányról külön is szólni. A súlyosan beteg Moór Gyulát 1948. december 31-i hatállyal nyugdíjazták. Visszavonulását azonban nemcsak a betegsége, hanem külső kényszerítő körülmények is motiválták. A koalíciós években sokat támadták politikai szerepvállalásai miatt, s eltávolítását országgyűlési felszólalásban is követelték.⁴⁴ Végül, 1948 őszén a VKM nem engedélyezte betegszabadsága meghosszabbítását.⁴⁵ A kari ülés méltányos szavakkal búcsúzott Moór professzortól: „A kar – elvonatkoztatva a nyugalomba vonuló kartárs politikai magatartásának bárminő megítélésétől – megbízza a dékánt, hogy fejezze ki a kar tagjainak kartársi érzelmeit és nagyrabecsülését, melyekkel iránta, az európai tudós, a kiváló tanár, a megértő kolléga, az ifjúság meleg barátja, s egyben egyetemünk ügyeinek buzgó előmozdítója iránt viseltetnek.”⁴⁶ Az utódlása körüli találgatások természetesen már jóval korábban megkezdődtek. Felvetődött egykori pártfogoltjának, Horváth Barnának, a szegedi tudományegyetem professzorának a neve is. Horváth naplójából tudjuk, hogy Ortutay Gyula kultuszminiszter 1948. január 6-án megkérdezte tőle: vállalná-e Moór tanszékét. „Ha az egyetem meghív, vállalom” – jelentette ki Horváth. Ortutay erre úgy reagált, hogy „módjában van elintéznie” a meghívást.⁴⁷ A jelek szerint azonban egyáltalán nem állt módjában az elintézés. Moór Gyula helyére ugyanis nem Horváth Barnát hívták meg, hanem a VKM Szabó Imrét, az igazságügyi minisztérium főosztályvezetőjét nevezettette ki utóbb – egészen nyilvánvalóan a Magyar Kommunista Párt nyomására.

Az 1948/1949-es tanév kezdetén, a jogászképzés reformjáról szóló VKM-rendelet megjelenése előtti héten már Moór ügye előtt három professzort – Laky Dezsőt, Molnár Kálmánt és Szandtner Párt – fosztottak meg a tanszékétől. A történet kari források alapján pontosan rekonstruálható. Az 1948. október 7-i rendkívüli kari ülésen Marton Géza dékán közölte: három kollégától – Laky Dezsőtől, Molnár Kálmántól és

Marton professzort. (ELTE Levéltár Az 1950. III. 22-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve. [2074/1949-50. d. sz.] Uo. 49. k.) Marton Géza hetvenhét éves korában bekövetkezett haláláig tagja maradt a karnak.

⁴⁴ Ezt Weil Emília, a Magyar Kommunista Párt képviselője követelte 1947. december 10-i felszólalásában. Idézi: SZABADFALVI József: Törekvések egy jogfilozófiai szintézisre. Moór Gyula jogbölcselete. In: LOSS Sándor–SZABADFALVI József–SZABÓ Miklós–H. SZILÁGYI István: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995. 150.

⁴⁵ Az 1948. szeptember 15-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (164/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁴⁶ Az 1948. december 14-i IV. rendes kari ülés jegyzőkönyve. (763/1948-49. d. sz.) Uo. 48. k.

⁴⁷ Horváth Barna naplója. (1948. január 6.) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5910/1.

Szandtner Páltól – szabadság engedélyezése, illetve nyugdíjazás iránti kérvény érkezett a karhoz, amelyek beadásával „felsőbb helyről jött fel-szólításnak tettek eleget”.⁴⁸

Ámde mielőtt ezt a kérdést a professzorok megvitatták volna, meg kellett tárgyalniuk a kultuszminiszter leiratát az ügyben. A miniszter ugyanis az egyetemi tanács tudomására hozta, hogy a jogi oktatás reformja, a tanulmányi rendbe felvett új tárgyak, valamint a régiek megváltoztatása, illetve módosítása szükségszerű változásokat idéz elő a Jog- és Államtudományi Kar oktatóinak összetételében. Emiatt az 1948/1949-es tanévre a következő személyek meghívását tartotta szükségesnek: Beér János (magyar alkotmányjog), Varga István (statisztika), Szalai Sándor (szociológia), Sarlós Márton (általános jogtörténet), Hajdu Gyula (államtan a politikai rendszerek történetével), Szabó Imre (általános állam- és jogelmélet), Ries István (a büntetőjog általános elvei) és Kádár Miklós (a büntetőjog általános elvei a délutáni tagozaton). A főhatóság azonban még ennél is tovább ment, amennyiben „kívánatosnak” tartotta, hogy a fent nevezett előadókat – továbbá a gazdaságtörténet, valamint a gazdálkodás alapelemeiről szóló tantárgy a jövőben megnevezendő előadóit – a Jog- és Államtudományi Kar üléseire tanácskozási és szavazati joggal hívják meg, illetve őket saját tárgyükban a kollokváltatás és szigorlatoztatás jogával ruházzák fel. A kari ülés jegyzőkönyve – nyilvánvalóan elővigyázatosságból – csak annak a felterjesztésnek a szövegét rögzítette, amelyet hosszabb vita után fogadtak el. A felterjesztésben a kar „tudomásul vette”, hogy a jogi oktatás „gyökeres” reformjára való tekintettel, továbbá az új tanulmányi rend zavartalan életbe léptetése érdekében a minisztérium által megnevezetteket előadóként meg kell hívniuk.⁴⁹ A kar arra hivatkozva hárította el a kultuszminiszter további kéréseit, hogy az említett jogokat, illetve a nyilvános rendes és rendkívüli tanárok szigorlatoztatási jogát nem a kar, hanem a kultuszminiszter adhatja meg a meghívandóknak. Felhívta a kultuszminiszter figyelmét arra is, hogy rendezésre vár a régi rendszerű alapvizsgákon és szigorlatokon való kérdezés ügye is. Ezeknek ellátásáról a rendes tanárok igénybevételével a dékánnak kell gondoskodnia. A kar tehát azt a javaslatot terjesztette a kultuszminiszter elé, hogy az elkövetkező tanévben nyugalomba vonuló tanárok alapvizsgáztatási, valamint szigor-

⁴⁸ Az 1948. október 7-i I. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (302/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁴⁹ A meghívandók közül csak Varga István, a közigazgatástan és pénzügytan tanszék professzora számított „belső” embernek. A „külső” meghívott előadók hamarosan tanszéki jogú előadóként vettek részt a kari üléseken.

latoztatási joga maradjon meg (a nyugalmazás az alapvizsgáztatási jogot a kar álláspontja szerint egyébként sem érintette).

A nyugállományba helyezendő professzorok ügyéről egyébként a kari anyagok alapján a következőket tudhatjuk meg. Miután a karra meghívandó előadók ügyét megtárgyalták, a dékán bejelentette, hogy Molnár, Szandtner és Laky professzor egy-egy évi szabadságot kért azzal, hogy annak lejárta után helyezték nyugállományba őket.⁵⁰ Tekintettel arra, hogy a kari ülés jegyzőkönyve mind a karnak, mind pedig a kultuszminiszternek címzett beadványok szövegét szó szerint közölte, eléggé pontosan követhetők a történetek. Ezek szerint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyetemi főosztályának főnöke, Tolnai Gábor – a jeles irodalomtörténész – október 5-én táviratilag magához kérte a professzorokat, és közölte velük, hogy a jogi oktatás reformja keretében életbe lépő új tanulmányi rendre való tekintettel a kultuszminiszter felszólítja őket, nyújtsák be nyugdíjazási kérelmüket. Ennek a felszólításnak az érintett professzorok annak reményében tettek eleget, hogy az idő előtti nyugalmazásra legalább a méltányosnak tekintett egy esztendeig tartó fizetett szabadság után kerül majd sor. A kari ülés vita nélkül úgy döntött, hogy Laky, Molnár és Szandtner professzor beadványát egy előterjesztés kíséretében fogják továbbítani. Előterjesztésükben a „legmelegebb” támogatásukról biztosították a nyugállományba vonulók egy esztendeig tartó szabadság engedélyezése iránti kérelmét. Egyrésztől azért, mert nyugdíjazásukat kérő (így!) nyilvános rendes tanárok más karokon már kaptak hasonló kedvezményt, másrészt pedig mert az érintett professzorok családi és magánkörülményei indokoltá teszik egy olyan átmeneti időszak biztosítását, amely alatt életkörülményeiket hozzáigazíthatják a csökkent jövedelmükhöz. Ezeken az általános szempontokon kívül felhívták a kultuszminiszter figyelmét a következőkre: Szandtner Pál hosszú egyetemi működése során önfeláldozóan képviselte a szegény sorsú diákság ügyét; Molnár professzor a faji törvények idején „tiszteletre méltó bátorsággal”, állásának és személyes biztonságának a veszélyeztetésével kiállt az üldözöttek mellett, ami miatt a nyilasok internálták is; Laky Dezső oly mértékű antifasiszta magatartást tanúsított, hogy hét hónapig senyvedett a Gestapo börtönében érte.⁵¹ Mindez pontosan érzékelteti a jog- és államtudományi kar beszűkült mozgásterét: a kar cselekvési szabadsága arra korlátozódott, hogy a méltányosság és az emberiség szempontjaira apelláljon. A VKM kevéssé hajlott a kar kéréseinek a teljesítésére.

⁵⁰ Az 1948. október 7-i I. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (303., 304/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁵¹ Uo.

A nyugalomba helyezendő professzorok szigorlatoztatási jogát megvonták,⁵² hamarosan pedig már arról értesítették a kari ülést, hogy a professzorok „saját kérésük” alapján történő nyugalmazása iránt a szükséges eljárást a VKM megindította, egyidejűleg őket az egyetemi tanári teendők alól felmentette.⁵³ Arról, hogy a nyugdíjba küldött professzorokat milyen méltatlan körülmények között távolították el, Molnár Kálmán visszaemlékezéseiben olvashatunk: „Harmadik budapesti tanévem első napjaiban (1948. okt. 4.) nyugdíjkérvényem beadására kaptam hivatalos felszólítást. Ez várható volt. Tanári működésemet: a vizsgáztatásokat még október 25-ig folytathattam, amikor felmentésem szóban közöltetett, majd 1949. április 1-jével nyugdíjba helyeztettem (1948. okt. 5. kelettel írásban: az egyetemi tanári teendők ellátása alul felmentem. Kézbesítve postán nov. 4-én. 1948. okt. 23-án: »a szigorlatoztatás jogát azonnali hatállyal megvonom«. Az altiszt szóbelileg közölte okt. 26-án.)”⁵⁴

A kari ülés tehát 1948. október 7-én szembesült a kialakuló új helyzettel. A gyorsan pergő eseményeket jelzi, hogy a Jog- és Államtudományi Karra „meghívott” előadók az 1948. október 12-i kari ülésen már részt is vettek. A dékán ezen az ülésen tájékoztatta az egybegyűlteket arról, hogy a kultuszminiszter a kar határozata értelmében nemcsak megerősítette tisztségükben a meghívott előadókat, hanem fel is ruházta őket a kari üléseken való részvételi, tanácskozási és szavazási joggal, miként a kollokváltatás és a szigorlatoztatás jogával is.⁵⁵ Marton Géza a továbbiakban „örömmel és szeretettel” üdvözölte a kari ülésen először megjelenő megbízott előadókat. Jövetelüket a kar értékes szellemi gyarapodásaként jellemezte, amely egyúttal azt is jelenti, hogy a kar kebelében immáron helyet foglalnak az „új világnak” és az „új eszmeáramlatoknak” a képviselői is. Végezetül abbeli reményét fejezte ki, hogy a jogi oktatás reformját a kar régi és új tagjai „összhangban és közös egyetértésben” fogják megvalósítani.⁵⁶ A következő héten újabb oktatókkal bővült a tanári kar. A VKM ugyanis kíváncsún tartotta, hogy Dienes Lászlót a közgazdaságtanról, Szász Antalt pedig a gazdálkodás alapelemeiről szóló tárgykör előadására hívja meg, kiterjedt jogkörrel. A kar – korábbi álláspontjára támaszkodva – felkérte ugyan Dienest és Szászt előadónak, ám a kari ülésekkel, valamint a vizsgáztatásokkal kapcsola-

⁵² A szigorlatoztatás jogát 1948. október 23-án azonnali hatállyal vonta vissza a kultuszminisztérium. ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 18. doboz. (698/1948-49. d. sz.)

⁵³ Az 1948. november 17-i III. rendes ülés jegyzőkönyve. (466/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁵⁴ Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár életrajzi vázlata. MOL R. 313. 4. d.

⁵⁵ Az 1948. október 12-i II. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (3606/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁵⁶ Uo.

tos jogosítványok megadását ezúttal is a VKM-re hárította. Sőt, Szász Antal szerepét a kari üléseken nem is tartotta szükségesnek.⁵⁷ Ugyanezen az ülésen döntöttek arról, hogy felkérjük Pach Zsigmond Pált a gazdaságtörténeti tárgy oktatására; egyúttal felmentették Varga Istvánt a közgazdaságtan és pénzügytan előadásának kötelezettsége alól, miután a statisztikai tanszék helyettesítésével bízták meg.⁵⁸

Az 1948 őszen életbe lépő új tanulmányi renddel összefüggésben hívta fel a kar figyelmét a VKM arra, hogy hívjanak meg néhány külföldi „hírneves egyetemi tanárt” egy-egy szemeszterre a pesti jogi fakultásra. A kar azt az álláspontot alakította ki, hogy „valamely szovjet-orosz jogászprofesszor” tarthatna, lehetőleg a szovjet-orosz magán- vagy büntetőjogról előadásokat a jogi karon, de a kiválasztandó professzor személyét a VKM belátására bízzák.⁵⁹ A VKM 1949 tavaszán megtiltotta az úgymond demokráciaellenes tankönyvek és jegyzetek használatát. Minden tanszékvezető köteles volt a demokratizmus szempontjai szerint újból felülvizsgálni az általa tananyagként ajánlott munkákat.⁶⁰

Eközben természetesen tovább folytatódott a professzori kar rostálása. Laky, Molnár és Szandtner professzorok nyugalmazása után Baranyay Jusztin távozott – meglehetősen tragikus körülmények között. Kényszerű távozása előzményeként az 1948. december 14-i kari ülést kell felidézniünk. Ezen az ülésen fogadták el azt a határozatot, amely megbélyegezte a Mindszenty József esztergomi érseknek tulajdonított, a demokrácia fejlődési irányával ellentétesnek, a köztársaság alapintézményeivel szemben pedig ellenségesnek minősített törekvéseket. „A kar szükségesnek tartja, hogy ez a helyzet az egyház és az állam viszonyának megfelelő alakulása érdekében mielőbb megszűnjék, és a vallás gyakorlása és a vallásos érzés ápolása a politikai állásfoglalások zavaró momentumaitól felszabadíttassék, és a népi demokrácia törekvéseivel szembehelyezkedő politikai ellenállásnak e maradványa a leghatározottabban és leggyorsabban felszámoltassék.”⁶¹ Az indítványt a kari ülés jelen lévő régi és új tagjai – egyetlen kivétellel – fogadták el. Egyedül Baranyay Jusztin jelezte, hogy az indítványt – tekintettel egyházi rendhez való tartozására – nem támogathatja. Annál is kevésbé, mert több évtizedes egyetemi tanársága alatt ez lenne az első eset arra nézve, hogy

⁵⁷ Az 1948. október 20-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. (393/1948-49. d. sz., 493/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Az 1948. november 17-i III. rendes ülés jegyzőkönyve. (477/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

⁶⁰ Az 1949. március 16-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve. (1627/1948-49. d. sz.) Uo. 48. k.

⁶¹ Az 1948. december 14-i IV. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. Uo. 48. k.

a kar politikai kérdésben kíván állást foglalni, márpedig ez ellentétes a tudományról és az egyetemről vallott nézeteivel.⁶² A korszak fojtó légkörét jellemezte, hogy a koncepció per elsőrendű vádlottjaként utóbb súlyos börtönbüntetésre ítélt Mindszenty bíborost elítélő kari ülésen betegsége miatt jelen nem lévő egyik „régí”, tehát 1945 előtti kinevezésű professzor már másnap csatlakozott a kar elítélő határozatához. Alig egy hónappal később a kultuszminiszter leiratilag közölte, hogy az államrendőrség által hűtlenség vádjával őrizetbe vett Baranyay Juszint felfüggesztette állásából. A kar „kínos meglepetésének és mély megdöbbenésének” adott hangot emiatt, s egyúttal Heller Erik professzort bízta meg az egyházi jogi tanszék ellátásával.⁶³

Az 1948/1949-es tanév végén további négy professzor – Gajzágó László, Heller Erik, Kuncz Ödön és Sárffy Andor – kérte nyugdíjazását a VKM-től. A nyugalmazási korhatár küszöbét elérő Heller professzor kivételével a többiek kérték az egyeztetendi fizetett betegszabadságot. A dékán javaslatára a kar sajnálattal vette tudomásul elhatározásukat, s kérésüket a legmelegebben támogatta.⁶⁴ A kart természetesen nem érhette váratlanul a professzorok nyugalomba vonulási szándéka, hiszen a következő napirendi pontban a VKM-nek szóló felterjesztéséről, valamint a távozó professzorok utódairól is döntöttek. Kuncz kereskedelmi és váltójogi tanszékére Túry Sándor Kornél professzort, Gajzágó nemzetközi jogi tanszékére Horváth Barnát, Sárffy magyar polgári törvénykezési jog tanszékére pedig Beck Salamon egyetemi magántanárt hívták meg tanszéki jogú előadónak. Heller Eriknek, a büntetőjogi tanszékről való visszavonulása nem okozott fennakadást, minthogy Kádár Miklós és Ries István jórészt átvette a munkát, ám a kar az egyházi jog oktatását továbbra is Hellerre kívánta bízni.⁶⁵

Az oktatói kar megrostálása természetesen az egyetemi magántanárokat is érintette –beleértve a címzetes nyilvános rendes, a címzetes rendkívüli, valamint a címzetes nyilvános rendkívüli tanárokat. A VKM kezdeményezése nyomán a kar 1949-ben vizsgálta felül a magántanárok névsorát. Ennek eredményeként a kar 1949. július 23-án azt javasolta

⁶² Uo.

⁶³ Az 1949. január 19-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. (986/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k. Az egyházi jog oktatása hamarosan, 1950-ben meg is szűnt.

⁶⁴ Az 1949. augusztus 18-i X. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (2234, 2335, 2336, 2337/1948-49. d. sz.) Uo. 48. k. Gajzágó, Kuncz és Sárffy professzorok nyugalomba helyezési kérelmét lásd ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 21. d. (2334/1948-49. d. sz., 2335/1948-49. d. sz., 2336/1948-49. d. sz.)

⁶⁵ Az 1949. augusztus 18-i X. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (2351/1948-49. d. sz.) ELTE Levéltár 48. k.

a VKM-nek, hogy az Egyetemi Almanachban felsorolt egyetemi magántanárok közül a továbbiakban csak harmincnyolc egyetemi magántanár nevét tüntessék fel, nem vizsgálva egyelőre a *venia legendinek*, azaz az előadástartás jogának időközben bekövetkezett esetleges megszűnését.⁶⁶ A VKM további három egyetemi magántanár kihagyása mellett azzal fogadta el a kar előterjesztését, hogy a hozzájárulás nem érinti a névsorban megmaradtak *venia legendi* kérdését, sem pedig azt, hogy milyen tárgyú magántanári előadásokat fognak a jövőben engedélyezni.⁶⁷ A VKM tehát gyakorlatilag függőben hagyta azt a kérdést, hogy milyen szerepet szánnak a megmaradó egyetemi magántanároknak az oktatásban. A kihagyottak között szerepelt Újlaki Miklós címzetes rendkívüli tanár is, aki a Szászy professzor kezdeményezésére 1947-ben felállított Összehasonlító és Nemzetközi Magánjogi Intézet helyettes igazgatójaként tevékenykedett. Újlakit 1948-ban svédországi egyetemek hívták meg előadás-sorozatra, s onnan már nem tért vissza Magyarországra. A VKM 1949 februárjában utasította a kart, hogy Újlakit szólítsa fel hazatérésre,⁶⁸ aminek természetesen ő nem tett eleget, ellenben 1949. április 2-i levelében lemondott igazgatóhelyettesi megbízatásáról, miután „rajta kívül álló körülmények” miatt a megbízatásnak nem tud eleget tenni.⁶⁹

Azoknak a professzoroknak a sorsa, akik 1945 után kapcsolódtak be az oktatásba, különbözőképpen alakult. A koalíciós években kinevezettek közül Mártonffy Károly hosszú időszakot töltött a kar kötelékében. Másokat – miként Szászy Istvánt és Varga Istvánt 1950 folyamán,⁷⁰ vagy Túry Sándor Kornélt 1951-ben – idő előtt nyugalmazták. Horváth Barna csak néhány hónapot töltött a nemzetközi jogi tanszéken, hiszen még 1949 folyamán emigrált. Ügye az 1949. december 14-i kari ülésen került elő. Mivel gyaníthatóan „jogosulatlanul” hagyta el az országot, a dékán kénytelen volt nemcsak a kultuszminiszternek, hanem az Államvédelmi Hatóságnak is jelentést tenni.⁷¹ Az 1948/1949 után a karról eltávolított vagy nyugalmazott professzorok helyére kinevezett ok-

⁶⁶ ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 19. d. (2171/1948-49. d. sz.) – Az 1947/1948-as tanévre kibocsátott Egyetemi Almanach szerint a jogi karon negyvenhét egyetemi magántanár működött. A felülvizsgálat idején ez a létszám annyiban változott, hogy néhányan időközben megszerezték a magántanári fokozatot (például Névai László), igaz, a létszám alakulását az emigrálások is befolyásolták.

⁶⁷ Az 1949. szeptember 14-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (2338/1948-49. d. sz.) Uo. 49. k.

⁶⁸ Az 1949. február 16-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. (1143/1948-49. d. sz.) Uo. 48. k.

⁶⁹ ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 20. d. (1813/198-49. d. sz.). A magántanárok közül Újlaki Miklóson kívül mások is – miként Nötel Rudolf és ifj. Szladits Károly is – emigráltak.

⁷⁰ 1950. szeptember 14-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (25/1949/50. d. sz.) ELTE Levéltár 49. kötet.

⁷¹ Az 1949. december 14-i IV. rendes ülés jegyzőkönyve. (1288, 1300, 1341/1948-49. d. sz.) Uo. 49. kötet.

tatók közül többen – így Kádár Miklós, Beér János, Hajdu Gyula, Beck Salamon, Szabó Imre vagy a valamivel később a karra kerülő Világhy Miklós, Weltner Andor és Névai László – a fakultás, illetve a (szocialista) jogtudomány meghatározó személyiségeivé váltak. Az ugyancsak új, ám szociáldemokrata kötődésű oktatók közül Ries István igazságügyi minisztert 1950 nyarán koholt vádak alapján letartóztatták, és a börtönben – vélhetően – halálra kínozták. A kari jegyzőkönyvek tudomást sem vettek a távollétéről. Nevével találkozhatunk ugyan egy 1950. augusztusi előterjesztésben, de csak úgy, hogy nem kérték megbízatásának megújítását.⁷² A szociológia oktatásával megbízott Szalai Sándort szintén koholt vádak alapján tartóztatták le és ítélték el, ám szerencsére ő túlélte a börtönt. Letartóztatása után a VKM – az okról mélységesen hallgatva – mindössze annyit közölt a karral, hogy 1949. szeptember 24-től a szociológia oktatását szüneteltetik.⁷³

Áttérés a szocialista típusú jogászképzésre.

Az egyetemi autonómia felszámolása (1950)

Alig másfél-két esztendővel az 1948-as tanügyi változások után ismét napirendre került a jogászképzés reformja. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) ugyanis kezdeményezte a felsőoktatás átvizsgálását és a VKM Egyetemi Főosztályát egyebek között az egyetemi hallgatók szándékos túlterhelésével vádolta meg, egyenesen a „szabotőrök gyűjtőhelyének” titulálva a főosztályt. A vizsgálat végül Ortutay kultuszminiszter 1950. februári leváltásához, egyúttal a politikailag megbízhatóbbnak tekintett Darvas József kinevezéséhez vezetett. A jogászképzés újabb reformjához az MDP által szorgalmazott átfogó egyetemi reform keretében fogtak hozzá 1950 folyamán.

1950 májusában a pesti jogi fakultás Beér János elnökletével háromtagú bizottságot küldött ki, hogy felmérje a VKM munkájának káros következményeit.⁷⁴ Beér János a következő hónapban a kari ülés elé terjesztette a bizottság munkájáról szóló jelentést. A VKM működésének legfőbb hibájaként az 1948-as tanulmányi rend szerinti előadások indokolatlanul magas számát nevezték meg, ami a hallgatók nagymértékű és indokolatlan túlterhelését eredményezte. Hiányzott ugyanakkor a tananyag marxista–leninista szellemű áttekintése. Jelentős mértékűnek minősítették az egyes tan-

⁷² Az 1950. augusztus 28-i III. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. (2468/1949-50. d. sz.) Uo. 49. k.

⁷³ Az 1949. október 12-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. (347/1949-50. d. sz.) Uo. 49. k.

⁷⁴ Az 1950. május 17-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. (2338/1949-50. d. sz.) Uo. 49. k.

tárgyak közötti átfedést. A tanári munka fogyatékoságai közé sorolták a szemináriumi oktatás kollektív jellegének elmulasztását kívül az ifjúság marxista nevelésének elhanyagolását is.⁷⁵ Mindezek a kritikai észrevételek azért tűnnek kissé erőltetettnek és érthetetlennek, mert addig már az oktatói kar – különösen a professzori kar – tekintélyes hányada kicserélődött, s politikailag, világnézetileg megbízható tanerőkkel töltődött fel.

A VKM 1950 nyarán–őszén többször is tájékoztatta a kart a szocialista jogászképzés koncepciójáról. A kar terveiről, illetve az első reformtanrendről Katona Zoltánné, a VKM Egyetemi Ügyosztályának munkatársa révén szerzett hivatalosan tudomást.⁷⁶ Az 1950/1951-es tanév kezdetén pedig a VKM előzetesen ismertette a karral a reform fő irányait.⁷⁷ Ennek értelmében a tudományegyetemek állam- és jogtudományi karokká átszervezendő fakultásainak az a jövőbeli feladata, hogy „szocialista jogász szakembereket” képezzenek az igazságügyi szervezet, az államigazgatás, a vállalati és szabad ügyvédség, valamint a tudományos munka és a felsőoktatás számára.⁷⁸ Ennek érdekében bevezetik – pontosabban fenntartják – a jogi és államigazgatási szakok IV. évfolyamán a bifurkációt. Az ötéves tervhez igazodva meghatározott számú hallgatót – a budapesti fakultáson kétszázötvenet – kell felvenni. A „döntő szempont” azonban az, hogy az új jogászok nagy számban a munkásság és a parasztság köréből kerüljenek ki.⁷⁹ A tanulmányi renddel kapcsolatban a tájékoztató kiemelte, hogy a reform a szovjet jogi oktatás tantervéből indult ki, s annak szempontjait alkalmazta a hazai viszonyokra. Az oktatás súlypontjait évente állapítják meg. Az ideológiai és elméleti képzés az első két évben folyik (például állam- és jogelmélet, politikai gazdaságtan, marxizmus–leninizmus, alkotmányjog, magyar jogtörténet, általános jogtörténet, statisztika, latin, római jog, büntetőjog, polgári jog), míg a tételes jogi képzés a második évben kezdődik, ám súlyponttal a harmadik évben jelentkezik (például polgári jog, büntetőjog, gazdasági jog, munkajog, pénzügyi jog, államigazgatási jog, szovjet polgári jog és polgári eljárásjog). A negyedik év biztosítja a speciális szakképzést. Az elméleti tárgyak mellett a korábbinál nagyobb szerepet kaptak a gyakorlati képzést biztosító szemináriumi foglalkozások. A végzett hallgatóknak a szigorlatok letétele után valamely tételes jogi tárgyból szakdolgozatot kell írniuk, ezt követően tehetik

⁷⁵ Az 1950. június 28-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. (2338/1949-50. d. sz.) Uo. 49. k.

⁷⁶ Az 1950. augusztus 3-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. Uo. 49. k.

⁷⁷ A tanulmányi reform az 1400-54-26/1950. VIII. 1. VKM sz. rendeletben látott napvilágot.

⁷⁸ ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 25. d. (27/1950-51. d. sz.)

⁷⁹ Uo.

le az államvizsgákat (marxizmus-leninizmusból és orosz nyelvből, a jogi szakosok büntetőjogból és polgári jogból, míg az államigazgatási szakosok alkotmányjogból és államigazgatási jogból). A jogászképzés reformjának indokairól, súlypontjairól, valamint az új tanulmányi és vizsgarendről a szakmai nyilvánosság hónapokkal később, Katona Zoltánné egyik írásából értesülhetett.⁸⁰

A szocialista jogászképzésre való áttéréssel egyidejűleg felszámolták az egyetemi autonómia maradványait. Jóllehet az egyetemi autonómia 1945 előtt sem érvényesülhetett maradéktalanul, a kar, illetve tágabban az egyetem a koalíciós időszak kezdetén még gyakorolhatta a klasszikus jogosítványait: a rektor- és dékánválasztásnál, a tanszékek (át)szervezésekor, illetve betöltésekor, a tanrend összeállításakor. A jogi fakultás mozgástere azonban – az országban 1948-tól bekövetkezett politikai átrendeződéssel és benne a jogi oktatás reformjával összefüggésben – fokozatosan beszűkült, olyannyira, hogy az 1950-es reform előkészülete idején már ki sem kérték a kar véleményét.

A korabeli állapotokra jellemző, hogy amikor 1949 októberében meghívás érkezett a következő évben Rómában rendezendő Nemzetközi Magánjogi Kongresszusra, a kari ülés nem vállalta a döntés felelősségét, hanem a Külföldi Kapcsolatok Irodájához fordult, hogy az foglaljon állást a választ illetően.⁸¹ Bizarr jelenet lehetett az is, amikor 1950. szeptember 14-én a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi fakultásának a dékánja, Mártonffy Károly bejelentette: a kar határozata nyomán Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes, az MDP főtitkára arcképét elhelyezték a tanácsteremben.⁸²

Az autonómia elenyészésének jeleként formálissá vált a tanszéki meghívások szerepe is. Míg korábban alapos előkészítés után hozták javaslatba egy-egy kiemelkedő professzor meghívását valamely tanszékre – ha ugyan nem írtak ki pályázatot –, 1949-ben már több esetben is előfordult, hogy a kari ülés szünetében ült össze a kandidáló bizottság, hogy javaslatát a szünet után már a kari ülés elé terjeszthesse, amely az előterjesztést azon nyomban el is fogadta. Igaz, olyan személyek meghívását indítványozták a betöltendő tanszékek élére, akik meghívott tanszéki jogú előadóként már a kar oktatói közé tartoztak.⁸³

⁸⁰ KATONA Zoltánné: Az egyetemi jogi oktatás reformja. *Állam és Igazgatás*, 1950. december. 809–819.

⁸¹ ELTE. Az 1949. szeptember 14-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 49. k.

⁸² ELTE. Az 1950. szeptember 14-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. Uo. 50. k.

⁸³ Így módon lett Szabó Imre és Beér János a kar nyilvános rendes tanára, miután az 1949. szeptember 14-i kari ülésén a jelölőbizottság javaslatára mindkettőjüket meghívták az általuk már közel egy esztendeje – megbízott tanszéki jogú előadóként – betöltött tanszék élére. Lásd Az 1949. szeptember 14-i I. rendes

A szervezeti reform részeként szüntették meg 1950 januárjában a hallgatók adminisztratív ügyeit intéző *questura* intézményét, amelynek szerepét a Dékáni Hivatal vette át.⁸⁴ Május folyamán feloszlatták a Tanulmányi Bizottságot is. Feladatkörét a Dékáni Hivatal részeként megszervezett Tanulmányi Osztály vette át.⁸⁵ Az egyetemi autonómia formálisan azonban a tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetének szabályozása tárgyában kiadott 274/1951. (XI. 23.) MT sz. rendelettel szűnt meg. A rendelet preambuluma szerint az egyetemeknek a szocializmus igényei szerinti átalakítása, a népgazdasági tervbe történő bekapcsolása, valamint az oktatás reformja új szervezeti szabályzat kiadását tette szükségessé. Az eddigi „feudális jellegű” egyetemi szervezeti formát az egyszemélyi vezetés elvén alapuló új szervezeti szabályzat veszi át. „A felelős vezetéssel együtt megerősödik egyetemeinken a tervszerű munka, és a tervszerűség alapfeltételeként megvalósul az állami vezetés.” Az életbe léptetett új szervezeti szabályzat pedig azt fogja előmozdítani, hogy a népköztársasághoz hű, marxista–leninista tudással felvértezett szakemberek kerüljenek ki a felsőoktatásból. Az egyetemek élén álló rektort a VKM előterjesztésére a minisztertanács nevezi ki egyévi időtartamra. A kar felelős vezetője pedig a dékán. Őt a VKM nevezi ki egy évre a kari tanács javaslata alapján, a rektor előterjesztésére. A kari ülés kari tanácsá alakul át, a dékán tanácsadó testülete és segítője lesz a kar vezetésében. Az operatív munkát a Tanulmányi Osztályra, Személyzeti Osztályra, valamint Gazdasági Osztályra tagozódó Dékáni Hivatal látja el. Ezekkel a rendelkezésekkel az egyetemi autonómia gondolata hosszú évtizedekre leáldozott Magyarországon.

*

A budapesti jogi fakultás életét és munkáját 1945 és 1950 között – az országban végbemenő politikai, gazdasági és társadalmi változások függvényében – lényegében a folyamatos átalakulás jellemezte. Átalakult az oktatói kar, a tanulmányi és vizsgarend, a képzésben részt vevő hallgatói kör, valamint a kari struktúra is. Az első időszakban hozott intézkedések számos korábbi sérelmet és méltánytalanságot orvosoltak, egyúttal szükségyszerű és vállalható reformokat is bevezettek. Az 1948/1949-es

ülés jegyzőkönyvét. 14/1949-50. d. sz. 15/1949-50. d. sz. Uo. 49. k.; ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 22. d. 14/1949-50. d. sz. 15/1949-50. d. sz.

⁸⁴ Az 1950. január 18-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. (1487/1949-50.). ELTE Levéltár 49. k.

⁸⁵ ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 24. d. (2309/1949-50. d. sz.)

politikai fordulat viszont radikális változásokat eredményezett a jogászképzésben is, amelyek legfőbb jellemzője a jogászképzést megalapozó ideológiai, marxista–leninista szemléletű tárgyak előtérbe kerülése volt. A szocialista átalakulás időszaka egyrésztől lehetőséget biztosított ugyan a szociálisan hátrányos származású tehetséges fiatalok oktatói és tudományos kibontakozására, másrésztől viszont méltánytalan körülmények között végrehajtott személycserék sorozatát is eredményezte a karon.⁸⁶ A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem elnevezését a bevezetőben hivatkozott 1950. évi 35. számú törvényerejű rendelet változtatta meg. Az átnevezés egy átmeneti kor szimbolikus lezárását is jelentette. Az 1950/1951-es tanévvel már egy másik korszak kezdődött el.

⁸⁶ Ezeknek az 1948/1949 utáni elbocsátásoknak, idő előtti nyugdíjaztatásoknak a részleges orvoslását volt hivatva előmozdítani a karon 1957 elején működő úgynevezett Rehabilitációs Bizottság.